

EXKURZE DO MĚSTSKÉ ZEMSKÉ KNIHOVNY NA VÝSTAVU S NÁZVEM KRITICKY OHROŽENÉ JEVY NAŠICH NÁŘEČÍ

Datum konání: 21.10.2022

Místo konání: Městská zemská knihovna v Brně, Kounicova 65a, Brno

Počet účastníků: 10

Zpracovala: Adéla Pospíšilová

V sérii přednášek a exkurzí v rámci aktivit programu PLIN Ústavu českého jazyka FF MU, jsme se v pátek 21. 10. 2022 ve 13:00 sešli před zdmi Moravské zemské knihovny za doprovodu doc. PhDr. Zdeňky Hladké Dr., PhDr. Jarmily Vojtové, Ph.D., a Mgr. Hany Žižkové, Ph.D. Kromě studentů patřících do předmětu PLIN025 Odborná přednáška a exkurze se dostavili i studenti, které téma zaujalo a zvědavost je donutila zúčastnit se akce též.

Čekala nás návštěva výstavy s názvem *Kriticky ohrožené jevy našich nářečí* nacházející se v pátém a šestém patře Moravské zemské knihovny. Exkurzí nás ochotně provedl Mgr. Filip Kubeček a zasvětil nás do momentální činnosti Dialektologického oddělení Ústavu pro jazyk český Akademie věd České republiky, které se zabývá výzkumem tradičních teritoriálních dialektů (nářečí) a také výzkumem běžné mluvy.

Mgr. Kubeček nás zejména informoval o projektu, na kterém právě pracují, s názvem „*Nářečí českého jazyka interaktivně, dokumentace a zpřístupnění mizejícího jazykového dědictví jako nedílné součásti regionálních identit*“, jehož celé znění si Mgr. Kubeček dokázal

celé zapamatovat, tím nás příjemně překvapil, a některé z nás dokonce pobavil. V tomto projektu jde o utřídění a zpracování jazykového materiálu moderními způsoby, na které jsme se hned vzápětí podívali.

Momentálně pracuje Dialektologické oddělení na mnoha dalších projektech, jeden z nich se například týká vyprávění nejstarší generace o

krizích, které prožívaly v životě v souvislosti s válkou a nemocemi. Stěžejním úkolem dialektologického oddělení je tvorba nářečního slovníku, který se jmenuje *Slovník nářečí*

českého jazyka (dostupný i online). Tento slovník je v procesu tvorby a vznikají nová hesla. Momentálně jsou dostupná hesla začínající písmeny A až Č. Ke každému heslu je zpřístupněn i soupis místa užívání daného slova, všechny jeho varianty a nářeční ukázky autentických promluv z míst, kde bylo slovo zachyceno.

Celá výstava, kterou jsme si postupně tabuli po tabuli prošli, představuje projekt, který vzniká ve spolupráci s Katedrou geoinformatiky Univerzity Palackého v Olomouci. Náš průvodce Mgr. Kubeček nám osvětlil, že Katedra geoinformatiky se zabývá tvorbou map. Dozvěděli jsme se o různých jazykových atlasech, které vznikají právě díky této katedře.

Za zajímavého povídání Mgr. Kubečka jsme postupně prošli všechny tabule, které představovaly různé jazykové mapy a informace o nářečích vyskytujících se na

našem území. Například první tabule vyobrazovala mapu se základním přehledem. S otázkou, kolik nářečí má naše země, nás náš průvodce vyvedl z míry, ale odpovědi jsme byli překvapeni ještě víc. Jelikož by se velmi špatně vymezovalo, kde začíná a kde naopak končí jaké nářečí, nelze přesně říct, kolik nářečí na území České republiky existuje. Přesto existují různá dělení, která jsme mohli na tabulích postupně zhlédnout a následně prozkoumat.

Exkurze nás obohatila i o nové pojmy jako:

diftongizace, což je změna dlouhé samohlásky na dvojhásku (například ze slova múka se stalo slovo mouka), nebo *monoftongizace*, kdy se naopak dvojháska mění na dlouhou hlásku.

Dále jsme byli poučeni, jakým způsobem se nářečí zkoumají. Jakmile před sedmdesáti lety vzniklo Dialektologické oddělení, byl napříč celou zemí zahájen výzkum, který proběhl v několika fázích. Zkoumání začalo korespondenční metodou, která spočívala v rozeslání dotazníků učitelům základních a středních škol po celé zemi. Učitelé dostali za úkol tento dotazník vyplnit s místními starousedlíky, jelikož právě ti byli v té době hlavními nositeli nářečí. Nejdříve se používaly tzv. oblastní dotazníky, které byly specializované na různá typická nářečí, jako například na jihozápadočeská, hanácká nebo středočeská. Později vznikl jednotný dotazník, který se používal pro všechny oblasti.

Co nás opravdu zaujalo, je skutečnost, že na samém začátku výzkumu se po rozeslání dotazníků vrátilo zpět přes 95 % vyplněných dotazníků. Naopak nedávno byla opět vytvořena anketa pro učitele základních a středních škol za účelem zjistit do jaké míry se věnují nářečí.

Tento dotazník se od svého předchůdce velmi lišil – byl mnohem kratší a jeho provedení jednodušší. Bylo rozesláno kolem dvou tisíc e-mailů a zpět se vrátilo pouhých 590 vyplněných dotazníků, což je v porovnání s minulostí přibližně o 60 % méně. Následně Mgr. Hana Žižková, Ph.D., podotkla, že obvykle se vrací smutných 30 %.

Po vyhodnocení první várky dotazníků, které Dialektologické oddělení získalo korespondenční metodou, byla vytvořena další verze dotazníku, který obsahoval přibližně padesát otázek, a byl zahájen terénní výzkum. Tento výzkum spočíval v osobním kontaktu s respondenty. Výzkumník se ptal respondenta na různé věci, aniž by vyslovil slovo, které chce z respondentových úst slyšet. Tento výzkum spočíval, stejně jako korespondenční, ve vyplňování písemných dotazníků, ale navíc se pořizovaly i zvukové nahrávky. V minulosti stačilo zajít do nějaké vesnice a jednoduše se lidí zeptat, zda by byli ochotni se výzkumu zúčastnit. Dnes je to, jak nám Mgr. Kubeček sdělil, mnohem složitější.

Dozvěděli jsme se, že na základě výsledků z materiálů získaných korespondenčním a terénním výzkumem, od počátku působení Dialektologického oddělení, vzniklo zásadní dílo pro českou dialektologii, tedy Český jazykový atlas – šestisvazková publikace, která geograficky zasazuje nářeční jevy na určitá území České republiky. Toto dílo se skládá ze šesti svazků, váží dvanáct kilogramů a zobrazuje jednotlivé nářeční jevy na mapách a k nim připojené komentáře, kde se může člověk dočíst něco víc o daném slově či jevu. Mapy z tohoto atlasu jsou přístupné nejen odborníkům, ale i laikům.

Na závěr jsme sami mohli alespoň trošku přispět k výzkumu a napsat, jak zní různá slova v našem nářečí. Na lísteček jsme napsali odkud jsme, pojmenovali nakreslenou věc a vhodili do boxu, kde se už kupily další a další lístky se střípky různých nářečí. Navzájem jsme si vyměnili názory na názvy různých věcí a činností a některá slovíčka byla opravdu zajímavá a pro některé z nás byla tato pojmenování nová. Celá exkurze proběhla hladce a výklad Mgr. Kubečka se velmi dobře poslouchal.

Všichni zúčastnění byli výkladem zaujatí a z exkurze odcházeli nadšení a obohaceni o nové znalosti.